

HZ. PEYGAMBER'İN İSLÂM TEBLİĞİNE KARŞI ŞAİR VE SİYASÎ LİDERLERİN İLK TAVIRLARI VE ŞİİR ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

Mehmet ŞİMŞİR*

Öz

Siyasî lider ve şairler toplumların önemli şahsiyetleridir. Siyasî liderler, toplumun malî ve idarî tasarruf kuvvetini, şairler ise toplumun duygu ve heyecan gücünü ellerinde bulundururlar. Dolayısıyla her iki kesim de toplumu yönlendirme gücünü hâizdir. Ayrıca ellerinde bulundurdıkları bu güçler nedeniyle çeşitli menfaat ve imtiyazlara da sahip olmuşlardır. İslâm'ın gelmesinin hemen öncesinde Arap toplumu için de durum farklı değildir. Kabile lider ve şairleri yüksek statüye sahibi olmuşlardır. Ancak, İslâm'ın getirdiği ilkeler, Arap siyasî liderleri ve şairlerinin çeşitli imtiyazlarını ellerinden alır mahiyetteydi. Bu yüzden Hz. Peygamber'in tebliğine ilk günlerde en sert tepkiyi siyasî lider ve şairler vermişlerdir. Bunlara karşılık olarak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber de çeşitli tedbirler almış, cevaplar vermişlerdir. Zaman içerisinde, İslâmî açıdan her iki kesimin konumu ve değeri gerçek mahiyeti ile ortaya konulmuştur.

Biz bu çalışmamızda; hemen öncesindeki durumla başlayarak, İslâm'ın ilk günlerinde şiir, şair ve siyaset ilişkisinin, zaman içerisinde ne gibi farklılıklar göstermiş olduğunu temel kaynaklardan hareketle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslâmî Tebliğ, Şiir, Şair, Siyasî Liderlik, İslâm Tarihi.

The Attitude of Political Leaders and Poets Against to Islamic Communiqué of Prophet's and Developments in The Field of Poetry Abstract

Political leaders and poets are important figures of societies. Political leaders hold

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, m_simsir@mynet.com.

the financial and administrative power of the society and poets hold the power of emotion and excitement in society. Therefore, both have the power to lead society. They also had various privileges and benefits because of power in their hands. The situation is not different for Arab society just before Islam. Tribal leaders and poets have high-status. However, the principles of Islam took the various privileges of the Arab political leaders and poets from their hands. Therefore, first strongest reactions to the Prophet's message were given by the political leaders and poets. The Qur'an and the Prophet took various measures and respond to them. Over time, the position and value of both leaders and poets have been revealed with their true nature in terms of Islam.

In this study, we will try to reveal the relation of poetry, poet and politics in the first days of Islam starting with the situation just before. We will try to do this from basic sources.

Keywords: Islamic Communiqué, Poetry, Poet, Political Leadership, History of Islam.

GİRİŞ

Hız Peygamber'in doğumu esnasında, Hicaz bölgesi ve bu bölgede yaşayan Araplar, adeta Arap toplumlarının merkezi ve nüvesi konumunda olmuşlardır. Bunun en önde gelen nedeni ise Kâbe'nin bölgede bulunmasıdır. Dinî bir merkez olması nedeniyle ilginin yoğunlaştığı bir mekânın, aynı zamanda büyük bir ticaret merkezi olma işlevini yerine getirmesi de bölgeyi odak noktası kılmıştır. Bu sebeple Arap toplumu hakkında yapılacak bir inceleme için bölgedeki durumun baz alınması, yapılacak bir genelleme için tutarlı bir gerekçe oluşturacaktır. Konumuza giriş yapmadan önce İslâm öncesi Arap toplumunda şiir ve şairin konumuna bu bölgedeki durumu ortaya koyarak başlayacak, bölgedeki yaşanmışlıkları esas alacağız.

İslâm öncesi Arap toplumu -özellikle Hicaz Bölgesi Arapları- siyasî ve sosyal hayat itibarıyla çoğunlukla göçebe yaşam tarzı ve çöl hayatı, kısmen de yerleşik hayatı benimsemişlerdi. Günlük hayat ve sosyal ilişkiler kabile esasına dayanmakta, kabile içi ilişkiler ise asabiyet temelli, neseb ve soy üstünlüğüne dayalı idi.¹ Kabileleri liderleri idare etmekte, onlara bu konuda; bedevilerde kabile meclisi üyeleri, hadarilerde ise mecler yardımcı olmaktadır.² Her kabilenin lideri ve mecleri, üyelerini korumak, yönlendirmek ve idare etmek işlevini yerine getirmekte idi. Ayrıca kendisine ait büyük bir devlet ve medeniyetten mahrum bir hayat sürmekte olan Araplar, yazılı kanunlara/kurallara ve bunların imkânı çerçevesinde şekillenmiş teşkilatlı/ku-

¹ Konu ile ilgili geniş bilgi için bk.: Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., 2006, s. 166; Dürî, Abdülaziz, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüs Yay., 1991, s. 34; Önkâl, Ahmet, "Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi", S.Ü. *İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 1990, ss. 117-132.

² Konu ile ilgili açıklamalar için bk.: Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev. Fuad Köprülü, DİB. Yay. Ankara, 1977, s. 21-23; Günaltay, M. Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Söylemez-M. Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1977, ss. 107-110; Watt, W. Montgomery, *Hız Muhammed'in Mekke'si*, çev. M. Akif Ersin, Ankara 1995, ss. 38-42; Sarıçam, İbrahim, *Hız Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB. Yay., Ankara 2005, ss. 27-56.

rumsal yapılara sahip değillerdi. Toplumun çok büyük kesimi de okuma yazma bilmiyordu.³ Fakat yaşam tarzı itibari ile kendine özgü kültür ve örf-âdetleri vardı. Hatta bu konuda oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu da ifade edilebilir. Diğer taraftan siyasî ve sosyal hayatında çoğunlukla sözel/geleneksel de olsa çeşitli siyasî ve sosyal içerikli kurumları vardı. Örneğin siyasî yapılanmada bölge merkezi olarak Mekke şehrinde tüm Kureyş aşiretlerinin ortaklaşa oluşturdukları ve hepsini ilgilendiren güvenlik, ticaret, savaş, barış gibi meselelerin görüşülüp karara bağlandığı Daru'n-Nedve⁴ diye isimlendirilmiş bir yapılanmaları söz konusu idi.

Sosyo-kültürel yaşantılarında ise kabile esasına dayalı bir cemiyet hayatı sürmeleri nedeni ile sürekli bir rekabet ve mücadele söz konusu idi. Her kabile kendi üstünlüğünü göstermek, diğer kabilelerin önünde yer alabilmek için tüm örf ve âdetlerde en iyisini ortaya koymaya çalışmaktaydı. Örneğin Arap örfünde misafirperverlik önemli ve üstün bir meziyettir. Her kabile misafirin en iyi şekilde ağırlamak istemiştir. Ya da Araplar arasında yiğitlik, kahramanlık, cengâver olmak da çok önemli kabul edilmiştir.⁵ Yine her kabile bu konuda büyük çabalar sarf etmiştir. İşte tam bu noktada üstünlüklerini rakiplerine göstermek ve herkese duyurabilmek için şiiri kullanmış, şairlere ihtiyaç duymuşlardır.⁶ Şairleri vasıtası ile pazar ve panayırlarda, hac için Kâbe'ye kalabalıkların geldiği esnalarda propagandalar yapmışlardır. Bu nedenle sosyo-kültürel alanda, özellikle siyasal iş ve işlemlerde ya da siyasî rekabet alanlarında şairler ve onların şiirleri son derece önemli bir yer işgal etmiştir. Şair ve şiirlerinin bu yoğun işlevleri sonucunda, onlarla ilgili birçok örf ve âdet oluşmuştur. Muallakât-ı Seb'a⁷ ve Eyyâmu'l-Arap⁸ geleneğinin oluşmasının altında da işte bu hususlar yatmaktadır. Konumuzun dağılmaması ve sınırları aşmamak için bu uygulamaların teferruatlarına burada yer vermeyeceğiz. Vurgulamak istediğimiz nokta; İslâm öncesi Arap toplumunda şiir ve şairin çok önemli bir konuma sahip olduğunu ve geniş yelpazeli bir görev ifa ettiklerini giriş bilgileri olarak ortaya koymaktır.

³ Çağatay, Neşet, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989, s. 141.

⁴ Daru'n-Nedve hakkında geniş bilgi için bk.: İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-V, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Kahire 1987, I, 44, Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillah, *Ahbâr-u Mekke*, I-II, thk. Rüşdi Salih Melhas, Mekke 1965, I, 109; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâr-ı Süveydân, Beyrut ty., II, 258; İbnü'l-Esir, İzzüddin Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-tarih*, Beyrut 1986, II, 12; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâmu'ddîn İsmail, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut ty., I, 97.

⁵ Konu ile ilgili bilgi için bk.: Kazancı, Ahmet Lütfi, "Cahiliyye Devrinde Müsbet Davranışlar", *U.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 1986, ss. 103-110.

⁶ Ürün, A. Kazım, "Fuhûlu's-Şuarâ (el-Ahtâl, Cerîr, el-Farazdak) ve en-Nakâ'id", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi*, Sayı: 11, 1997, s. 53.

⁷ Muallakât-ı Seb'a hakkında bilgi ve örnekler için bk.: Komisyon (4), Kenan Demirayak-Nevzat H. Yanık-Nurettin Ceviz, *Yedi Askı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.

⁸ Eyyâmu'l-Arab hakkında geniş bilgi için bk.: Câde'l-Mevla, Muhammed Ahmed-el-Bacâvî, Ali Muhammed-Ebu'l-Fazl İbrâhim, Muhammed, Eyyâmu'l-Arab fi'l-Câhiliyye, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye 2009.

1. İSLÂM ÖNCESİ ARAPLARDA, ŞİİR-ŞAİR VE SİYASÎ LİDERLİK:

“Şiir” kelimesi; (ش-ع-ر) kökünden gelmekte olup mastar anlamı; “sezmek, hissetmek, bir şeyi inceliklerini kavrayarak bilmek”, isim anlamı; “sezgiye dayanan bilgi, duygu ve heyecandan kaynaklanan uyumlu, ölçülü ve ahenkli söz”dür.⁹ İstilah anlamı açısından ise dilciler, edebiyat dünyasından aruzcular, modern edebiyat bilimcileri ve Batılılar tarafından birçok tarifi yapılmıştır.¹⁰ İşlediğimiz konu açısından sosyal ve siyasî işlevini göz önünde bulundurarak İbn Haldun’un yapmış olduğu terim anlamını burada zikretmenin daha isabetli olacağını düşünüyoruz. O, şiiri şu şekilde tarif etmektedir; “İstiare ve tavsif üzerine bina kılınan, vezin ve revî itibarıyla birbirine muvafık cüzlere ayrılan, garazı ve maksadı bakımından her bir cüzü makablinden ve mabadından müstakil bulunan ve kendisine mahsus Arap üslupları üzerine cârî olan belîğ bir kelimdir.”¹¹

Arapların sosyal ve kültür hayatlarının en belirgin yönlerinden biri; toplumlarının duygu, düşünce ve ideallerini şiirlerle ifade etmeleridir. Arapların kültüründe şiir oldukça önemli ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Şiir, Arapların hayatında onların tüm yönlerini kapsayan hayat hikâyeleri babında “Arap’ın Divanı” olarak isimlendirilmiştir.¹² Çöl hayatının sıkıcılığı ve deve üzerinde yaptıkları yalnız yolculuklardan şiirin hayatlarına girdiği ve ayrılmaz bir parçaları olduğu ifade edilebilir. Bu durum şu cümleyle açıklanmıştır; “Deve, yavrusuna olan düşkünlüğünü bırakmadıkça Araplar da şiiri terk etmeyeceklerdir.”¹³ Hatta dünya üzerinde bu sanatı yani şiir söyleme işini Araplardan başka bilen ya da bu konuda yetenekli olanın bulunmadığı bile iddia edilmiştir.¹⁴ Hayatlarına ilk anlardan itibaren¹⁵ kuvvetli bir giriş yapan şiir, deve üzerindeki yolculuklarda devenin binicilerinin söylediklerine uygun olarak yü-

⁹ Firûzabâdî, Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsu’l-muhît*, Beyrut 1407/1987, s. 533; İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu’l-Arab*, I-XV, Beyrut ty., IV, 409; Komisyon (1), *el-Muncid fi’l-luğa*, Beyrut 1987, s. 391; Komisyon (2), *Mu’cemu’l-vasîd*, Çağrı Yay., İstanbul 1996, I, 486-487.

¹⁰ Şiir konusunda yapılmış bu farklı tanımlar hakkında toplu bilgi ve örnekler için bk.: Yalar, Mehmet, “Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi” (Mukayeseli ve Analitik Bir Yaklaşım), *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Bursa 2002, ss. 103-120.

¹¹ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1988, II, 1363.

¹² İbn Abdırabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdû’l-Ferîd*, nşr.: Ahmed Emin ve diğerleri, Kahire 1948, V, 269; es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, I-II, Beyrut 1991, I, 255.

¹³ Kayrevânî, *el-Umde fi Sinâ’ati’ş-Şi’r ve Nakdih*, I, 30’dan nakleden Yalar, Mehmet, “İslâmî Arap Şiiri ve Peygamber”, *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 1, Bursa 2009, s. 69.

¹⁴ Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu’l-hayâvan*, Beyrut 1955, I, 59-60. İbn Haldun’un yukarıda zikretmiş olduğumuz şiir tanımında geçen “...Arap üslupları üzerine cârî olan...” hükmü de aslında böyle bir anlayış nedeniyle olsa gerektir. Ancak ilim gibi şiir de belagat da elbette tüm zamanlarda, tüm halklara bahşedilmiştir. Bk.: İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *eş-Şi’r ve ş-şuarâ*, thk. Müfîd Kumeyha ve Nuaym Zarzûr, Beyrut 1985, s. 7.

¹⁵ Araplar arasında, insanlık tarihinde söylenen ilk şiir hakkında, meleklerin, Hz. Âdem’in ve Hz. Peygamberin dedelerinden Mudar’ın söylediğine dair rivayetler mevcuttur. Bilgi için bk.: Çetindağ, Yusuf, *Şiir ve Tenkit-Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, Kitabevi Yay., İstanbul 2010, ss. 51-55.

rüyüşünü değiştirdiğini fark ederek vezinler icat etmeleri ile sanatsal bir boyut kazanmıştır. Devenin gidişini dizginlemek için uyaklı türküler¹⁶ diyebileceğimiz şiirlerle başlayan bu serüven, gün geçtikçe türlerini ve bedi' özelliklerini artırmıştır.¹⁷ Ortaya çıkan her uygulama bir kural olmuş, yeni uygulamalar için kapı aralıklı bırakılmışken şiirle ilgili yerleşmiş hiçbir kuraldan taviz verilmemiştir.¹⁸ İslâm öncesi Arapların hayatında, düşmanla savaşmak, ona karşı mufâharede bulunmak için oluşturdukları birkaç beyitlik savaş şiirleri ya da ölüm hâdisesi, mağlubiyet yaşanması gibi durumların akabinde matemi göstermek üzere ağıt şiirleri vardı ki bunlara recez adı verilir, uzun kasideler şeklinde söylenmişse bunlara da "urcûze" denirdi.¹⁹ Gerek İslâmî dönemde gerek öncesinde, hem Arap halkı hem de yönetici kesimin en çok sevdiği şiir tarzı recez ve urcûze olmuş, bunları inşâ edenlere büyük ödüller verilmiştir.²⁰ Bunların yanında hidâ, hica/hiciv, hikemiyât, i'tizâr, isti'tâf, risâ, mufahare, medh, hamâse, tafahhur, nesib, nuâs vb. gibi içerik, biçim ve söyleniş amaçlarına göre kategorize edilmiş, farklı şekilde isimlendirilmiş türleri olmuştur. Bu çeşitlerin tamamı düşünüldüğünde şiirin, hayatın her alanını kapsadığı görülmektedir.

Şiirin hayatlarında bu denli önemli bir konuma gelmesi, onları inşâ eden şairlerin de toplumdaki statü ve şöhretlerini en üst noktalara çıkartabilmelerine kapı aralamıştır. Bu nedenle şairler, cahiliye dönemi Araplarının toplumsal yapılanmasında, en üst tabakayı oluşturan aşiret liderlerinin hemen akabinde, kâhinlerle birlikte, kimi zamanda kâhinlerin tâ kendileri²¹ şeklinde algılanarak yer edinebilmişlerdir.²² Ayrıca onları toplumda böylesi üst bir konuma çıkartan husus; Arap şairlerin söylemiş oldukları her şiirin, söylenme hikâyesi ile birlikte anlatılmasından²³ hareketle "şairlerin, hayatın içerisinde, hem kendileri hem de toplumları için önemli tüm

¹⁶ Buna Arap Edebiyatında Hidâ adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Farmer, H. George, "Gina", *İA*, Eskişehir 1967, IV, 773.

¹⁷ Huart, Clement, *Arab ve İslâm Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Yay., Ankara ty., s. 11-12.

¹⁸ Dayf, Şevkî, *el-Fennu ve mezâhibuh-u fi's-si'ri'l-Arabî*, Kahire 1987, s. 13-14.

¹⁹ Schaade, A., "Recez", *İA*, Eskişehir 1997, IX, 660-61.

²⁰ Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-tebyin*, nşr.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1975, I, 95.

²¹ Şairlerin kâhin olarak algılanması; Şiirin insanları etkilediği, sihirbazların da aynı işi yaptığı, her ikisinin de görünmeyen ve bilinmeyen âlemlerden bahsedip gelecekle ilgili haberler veriyor olmalarıyla bağlantılıdır. Konu ile ilgili bazı açıklamalar için bk.: Ögmüş, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri (II/VIII. Asır Çerçevesinde)*, İSAM Yay., İstanbul 2010, s. 29; Ugan, Zâkir Kadiri, "Dinî Rivayetler", Sadeleştirilenler: Mustafa Karataş, Musa Alak, *İ.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2001, s. 208; Harman, Ömer Faruk-Çelebi, İlyas, "Kâhin", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, XXIV, 170-172.

²² Çetin, Nihat, M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1973, s. 10-13; Ögmüş, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, s. 37-38. Ayrıca o dönemde kahinlerin gaybtan dinî haberler veren kimseler olarak algılandıkları, bu nedenle de çok önemli kimseler olarak görüldüklerine dair bk.: Ugan, "Dinî Rivayetler", s. 208; Esasında yönetenlerle birlikte şairlerin üst konumlarda bulunmaları başka dönem ve başka yerlerde de hep olagelmıştır. Hatta sarayda kendilerine yer bulabilen şairler diğerlerine karşı onların taşralı kaldıkları söyleyerek övünmüşlerdir. Bir örnek olması açısından Osmanlı'daki durum için bk.: Ak, Murat, "Divan Şiirinde Taşra Kullanımları ve Divan Şairinin Taşrası", *İSTEM*, Yıl: 12, Sayı: 24, 20014, ss. 85-102.

²³ Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 147.

hâdiselerde bulunmalarındır” diyebiliriz. Bu hâdiseler de kimi zaman siyasî, kimi zaman ise sosyal ya da günlük yaşantıda tesirli olaylardır. Aslında şairlerin bu konumu sadece Araplarda bulunan bir husus olmamıştır. Ortaçağlarda yönetim, siyaset ve teba’/halk ilişkilerine baktığımızda; temelde ideolojik olmakla birlikte, ekonomik ve sosyal gerekçelerle, siyasî liderlerin çeşitli sanat dalları ve onların üstatları ile sıkı ilişkiler içerisinde, saraylarında ve yönetim alanlarında onları hemen yanı başlarında bulundurmaları oldukça yaygın bir uygulama olmuştur. Bu sanat erbabının başında şairler gelmiş, onlarda hem ideoloji hem de sosyal ve ekonomik çıkarlar nedeniyle yönetime yakın olma çabasında bulunmuşlardır.²⁴

Şairler, toplumdaki bu konumlarını sağlamlaştırmak, arkalarındaki desteği çoğaltmak ve devamlılığını sağlayabilmek için öncelikle kabilelerini övmüşler, kahramanlık ve yiğitlik tarihlerini şiirlerle dile getirmişler, kabilelerinin şeref ve şanını yüceltmeye gayret göstermişlerdir. Bu sayede de şiir, bir diplomasi ve savaş aracı hâline dönüşüvermiştir. Böylelikle şiir, savaşlardaki oklar, mızraklar ve süvarilerden,²⁵ şair de siyasetteki birçok figürlerden daha etkili konuma ulaşmıştır. Toplumun en önem verdiği hâdiselerin başında, kabile şairlerinin birbirlerine karşı üstünlük mücadelesi verdiği şiir müsabakaları olmuştur. Burada sadece sanatsal bir faaliyet değil aynı zamanda -belki de temel olarak- siyasal bir rekabet söz konusudur. Bu siyasal arena her yıl, belirli zamanlarda, belirli pazar, panayır gibi yerler ya da önemli şehir ve ticaret merkezlerinde düzenlenirdi. Şairler bu müsabakalara en güzel elbiselerini giymiş olarak süslü binek hayvanlarının üzerinde gelir, etrafındaki insanlar ve yüksek bir yerde konumlanmış olan genelde usta şairlerden oluşan hakemlerin önünde şiirlerini inşad ederlerdi.²⁶

2. İSLÂMÎ TEBLİĞİN İLK GÜNLERİNDE ŞİİR-ŞAİR VE SİYASÎ LİDERLER:

İslâm tebliğinin başlaması ve ilk Kur’an ayetlerinin kendilerine ulaşmasından sonra Hicaz bölgesi, özellikle Mekke toplumunun ciddi bir kesimi, bu tebliğe karşı olumsuz bir tavır sergilemişlerdir. Bir taraftan bu şekilde karşı bir tavır içersine girmişlerken, diğer taraftan ise hem Hz. Peygamber’in o güne kadar hayatlarındaki olumlu imajı, hem de Kur’an ayetlerin muazzam cazibesi nedeniyle bu çağrıya uzak ve kayıtsız da kalamamışlardır. Hz. Peygamber ile ilgili gelişmeleri bir sonraki başlıkta özel olarak inceleyeceğiz.

Şimdi mevcut toplumun -özellikle konumuz açısından siyasî lider ve şairlerin- Kur’an karşısındaki tutumlarını birkaç örnek ile izah edelim. Bu iki kesim o toplumun

²⁴ Konu ile ilgili çeşitli açıklama ve örnekler için bk.: İnalçık, Halil, *Şâir ve Patron -Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme-*, Doğubatı Yay., Ankara 2015, ss. 7-15.

²⁵ Demirayak, Kenan *Arap Edebiyatı Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum 2009, s. 73.

²⁶ Hamidullah, Muhammed, Muhammed, “el-İlâf veya İslâm’dan önce Mekke’nin İktisâdî-Diplomatik Münasebetleri”, çev. İsmail Cerrahoğlu, *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, Ankara 1961, ss. 213-222; Özaydın, Abdülkerim, “Arap”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991, III, 322-324; Çetin, Nihad M., “Şiir”, *İA*, Eskişehir 1997, XI, 531.

en önde gelen, en üst tabakada yer alan kesimlerini oluşturmaktaydı. Her iki kesimde, Kur'an ayetlerini bir insan sözü olamayacak kadar derinlikli ve mükemmel olduğunu görmüşler, fakat tebliğin içeriği, ortaya koyduğu ilkeler bu kesimlerin menfaatlerini ortadan kaldırdığı için derhal karşı atağa geçmişlerdir. Tutarsız bir şekilde; bir taraftan Kur'an ayetlerini uydurma, öncekilerin masalları (esâtîr), şiir, gizli taifelerden alınan bilgiler vb. diyerek²⁷ insanları ondan uzaklaştırmaya çalışmışlar, diğer taraftan ise cazibesine dayanamayarak geceleri Kur'an ayetlerini dinlemek üzere Hz. Peygamber'i gizlice takip etmişlerdir.

Örnek olması açısından birkaç hâdiseyi zikrederim. Mekke müşriklerinin önde gelenlerinden ve dönemin en kuvvetli siyasî kimliklerinden olan Velîd b. Muğîre, sık sık Hz. Peygamber'in önüne geçer "Bana Kur'an oku!" der, Hz. Peygamber de ona Kur'an'dan ayetler okuduğunda rikkate gelir, "Bunu bana bir daha oku!" derdi. Kur'an ayetlerin cazibe ve etkisi ile "Bu sözler öyle tatlı, güzel ve parlak ki, kökü sağlam ve sulak, dalları bol yemışli bir ağaç sanki!", "Bu bir beşer sözü değil", "Söz/şiir her şeye üstün gelir ama O'nun (Hz. Muhammed'in) şu söylediklerine hiçbir söz üstün gelemez" gibi ifadeler serdetmekten kendini alamazdı.²⁸ Ama yine de Velîd, İslâm'a ilk ve en kuvvetli direnç gösterenlerden olmuş, kibir ve gururuna yenik düşerek Kur'an'ın üstünlüğünü gözleri ile görmesine rağmen hayatının sonuna kadar iman etmemiş, O'na karşı mücadele ederken, hakikate teslim olmamak için direnirken hayatını kaybetmiştir.²⁹ Verilebilecek örnek bundan ibaret değildir. Bu konuda verilebilecek birçok örneğin yanında Velîd'in durumuna benzer, onun konumundaki şu kişilerin hâlini zikretmek yeterli olacaktır. Mekke uluları ve Dâru'n-Nedve'nin önde gelenlerinden Ebu Cehil (Amr b. Hişam), Ebu Süfyân (Sahr b. Harb) ve Ahnes b. Şerîk, geceleri birbirlerinden habersiz bir şekilde Hz. Peygamber'in evinin etrafında ıssız köşelere siner, gece boyunca Hz. Peygamber'in namazda okuduğu ayetleri dinler, bundan oldukça etkilenirdi. Sabaha karşı dönüp gidecekleri esnada, birbirleri ile karşılaştıklarında ise ayıplanır, bir daha yapmamak üzere sözleşerek oradan ayrılırlardı. Ama ertesi akşam dayanamaz, Kur'an ayetlerinin cazibesi ile tekrar aynı işi yapar, birbirleri ile karşılaştıklarında yine kendilerini ayıplarlardı. Bu hâl birçok kereler tekrerrüt etmiştir.³⁰

²⁷ Nahl, 16/24; Furkan, 25/5; Mü'minün, 23/83; Saffat, 37/36; Kalem, 68/15; Müddessir, 74/23-25; Mutaîfîn, 83/14; vd..

²⁸ İbn İshâk, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitabü's-Siyer ve'l-Megâzî)*, çev. Ali Bakkal, İlk Harf Yay., İstanbul 2013, ss. 211-212; Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve*, nşr.: A. Kal'acî, Beyrut 1985, II, 198; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, Mısır 1967, X, 165; Şahsî ile ilgili geniş anlatım ve onun hakkında indiğine dair müfessirlerin ittifak ettikleri (Müddessir, 74/11-26; Hicr, 15/94-96; Kalem, 68/10-16) ayetler vb. bilgiler için bk.: Fayda, Mustafa, "Velîd b. Muğîre", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013, XLIII, 33-34.

²⁹ Fayda, "Velîd b. Muğîre", *DİA*, XLIII, 33-34.

³⁰ Konu ile ilgili geniş anlatım ve rivayetler için bk.: İbn Hişam, *es-Sire*, I, 337-338; Taberî, *Tarih*, II, 218-219; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, II, 63-64; Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târihu'l-İslâm*, yy., 1974, ss. 160-161; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, 47.

Konu ile ilgili diğer bir örnek de Nadr b. Haris'tir. O, dönemin siyasî liderlerinden olup, edip, hatip ve tüccarlığı ile meşhurdur. Hıre ve İran'a yaptığı seyahatlerinde İran ve civar kültür-medeniyetlere ait bilgiler, hikâyeler, sözler ve şarkılar öğrenirdi. Diğer taraftan da Hıristiyan ve Yahudilerle görüşür onların dinleri hakkında bilgi sahibi olurdu. Tüm bu entelektüel yapısı sayesinde, yakında bir peygamberin geleceğini, zuhur ederse milletçe hemencecik ona tâbi olarak diğer milletlerden hızlı hareket edip önde gidenlerden olacaklarını söylerdi. Fakat Hz. Peygamber aldığı vahyi, yeni ilkeleri tebliğ başlarken, onun öngördüğü sistemde, elindeki imkânlar ve konumunu kaybedeceği korkusuna kapılmıştır. Bu nedenle kendince Hz. Peygamber'e rakip olarak ortaya çıkmış, Kur'an ayetlerini öncekilerin masalları diye yaftalamış, "Ben onlardan daha iyi hikâyeler anlatırım", "Muhammed bu söylediklerini Cebr ve Addâs'tan öğreniyor, ben de size başkalarından öğrendiğim, onlarınkinden daha güzelini anlatayim" diyerek Hz. Peygamber'in tebliğ yaptığı mekânlarda, hemen ondan sonra gelmiş, O'nun oturduğu yere oturmuş, Acem şahlarına, Rüstem ve İsfendiyar'a ait bir takım hikâyeler anlatmayı âdet edinmişti. Bununla da yetinmeyerek, başka memleketlerden getirdiği şarkıcı cariyeler vasıtasıyla Hz. Peygamber'i hicvettirmiştir. Oysa O, daha tebliğin ilk zamanlarında Hz. Peygamber'in şair, kâhin, büyücü/sihirbaz ya da mecnun olmadığını ilk söyleyen kimselerdendi.³¹ O'nun, peygamber beklentisi ve zuhur ettiği zaman da ilk teslim olanlardan olma isteğinin, şimdi takınmış olduğu tavra devşirilmesinde en önemli etken kuşkusuz; siyasî ve sosyal statü kaybı endişesidir.

Bu zikri geçen şahısların hemen hemen hepsinin ortak özelliği; siyasî kimlikleridir. İslâm'a ilk ve en sert tepkiyi verme nedenleri de siyasî statülerini kaybetme korkusu olmuştur. Dönemin siyasilerinin durumu böyle iken önemli şairlerinin durumları da bundan farklı değildir. Hz. Âişe, "Müşrik -şair-ler, Rasulullah'a vezinli şiirlerle sataşıyorlardı" diyerek şairlerin ilk tepki verenlerden olduklarını ifade etmektedir.³² Birkaç örnek de bu tür şairler hakkında verelim.

³¹ Nadr b. Haris'in durumu hakkında geniş bilgi için bk.: İbn Hişam, *es-Sire*, I, 320-321; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 202; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, III, 88; Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-eşraf*, Dâru'l-Maârif, Mısır 1959, I, 140-142; Vâkıdî, Ebu Abdurrahman b. Ömer, *el-Meğâzî*, Daru'l-Meârif, Mısır 1965, I, 149. Ayrıca hakkında nazil olan ayetler için bk.: Enfâl, 8/31; Nahl 16/103; İsrâ, 17/88; Furkân 25/4-5; Lokman, 31/6; Fâtır 35/42; Kamer, 54/45; Saf 61/16; Mutaffifin, 83/13 ayetler ve Medine'deki Yahudilerden öğrendikleri soruları gelip Hz. Peygamber'e sorması üzerine nazil olan Kehf suresi ayetleri. Bu ayetlerin onun hakkında nazil olduğuna dair toplu bilgi için bk.: Aycan, İrfan, "Nadr b. Hâris", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006, XXXII, 280-281.

³² Bu hadis geçtiği yer ve hadisle ilgili İbn Hacer'in sahih olduğu yönündeki görüşü için bk.: Tahâvî, Ebu Cafer, *Şerh-u meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehra-Muhammed Seyyid, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994-1414, V, 296 ve İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed, *Fethu'l-bârî bi şerh-i sahihî'l-Buhârî*, thk. Abdurrahman el-Berrak, Dâr-u Taybe, Riyad 2005. XIV, 26'den nakleden Osman Nedim Yektar, "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiir'e Bakışı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 65, Kış 2016, ss. 409-410.

Ümeye b. Ebu's-Salt, hem şehrin ekâbirlerinden hem de önemli, sevilen şairlerindendi. Önceki dinler, İncil, Tevrat vb. kutsal kitaplar hakkında bilgi sahibi olduğu gibi, seyahatleri ile de civardaki çeşitli kültür ve medeniyetlerin birçok özelliklerine vâkıftı. Şirk ve putları reddediyor, etrafında da “Hanif” inancına mensup olarak tanıyıyordu. Hatta O, Mekke'de “Bismike'llahümme” ifadesini kullanan ilk kimse olarak bilinirdi. Tüm bu bilgilerini kullanarak çok etkileyici şiir ve hikmetli sözler söyledi. Bu nedenle de Araplar arasında itibarlı bir konum elde etmişti. Hatta hem bu bilgileri, hem de şiir ve söz söyleme sanatındaki maharetleri onu peygamberliğe heveslendiriyordu. Bazı kaynaklar onun peygamberlik ilânında bulunma isteğinden bahsederken, bazı kaynaklar ise durumu; insanların ona bu tür bir gözle baktıkları şeklinde izah etmektedir.³³ Böylesi bir durumda olan, yani putları reddeden, ilahî dinlerden ve kutsal kitaplardan haberdar olan, Hanif inancı üzere bulunan bir şahıs olarak Ümeye b. Ebu's-Salt,³⁴ Kur'an ayetleri nazil olmaya başladığında, tebliğe kulak vermemiş ve ciddi bir muhalif olmuştur. İslâm, Kur'an ve Hz. Peygamber'in aleyhine şiirler söylemeye başlamıştır. Oysaki daha öncesinde inşad etmiş olduğu onun şiirlerinde nice hikmetler bulunmuş, hak ve hakikat, hatta tevhid işlenmişti. Hz. Peygamber ondan aktarılan çok beyitler dinlemiş, onun hakkında daha sonraları “Kendisi iman etmese de şiirleri iman etmiş” demiştir.³⁵ O'nun iman etmeme ve ilk andan itibaren ciddi bir muhalif olmasının nedeni olarak; siyasî ve sosyal statü kaybı düşüncesinden, Hz. Peygamber'i kıskanmasından başka bir şey ileri sürülemez.

Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemîl (Avrâ bt. Harb)'in ilk itirazcılar ve ilk işkencecilerden olduğu malumdur. Onları bu noktaya getiren şey de aslında siyasal ve ekonomik statü kaybı endişesidir. Konumuz açısından Leheb/Tebbet sûresi nazil olduktan sonra Ümmü Cemîl'in Hz. Ebu Bekir'e; “Arkadaşın bizi hicvetmiş, eğer O şairse ben de şair bir kadını, kocam da şair bir kimsedir”³⁶ diyerek karşılık vermek üzere şiir söylemeye koyulması hem şiirin hem de şairin siyasal işlevini göstermesi açısından önemli bir diğer örnektir.

³³ Ümeye b. Ebu's-Salt'ın kimliği, hayat hikayesi ve bu durumu ile ilgili rivayet ve görüşler için bk.: İbn Hişam, *es-Sire*, III, 357; Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, II, 320; Ebu'l-Ferac el-İsfehânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *el-Eğânî*, Kahire 1963, IV, 120-133; Huart, *Arab ve İslâm Edebiyatı*, s. 33; Çetin, Nihad M., “Umayya b. Abi'l-Salt”, *İA*, Eskişehir 1997, XIII, 100-102; Tüccar, Züfkar, “Ümeye b. Ebu's-Salt”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012, XLII, 303-305.

³⁴ Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürücu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, thk. Muhammed M. Abdülhamid, Kahire 1964, I, 69-75; Ebu'l-Ferac, *el-Eğânî*, IV, 122; Ali, Cevad, *el-Mufassal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Bağdad, 1999, VI, 449; Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 79-83; Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1982, s. 158-169; Kuzgun, Şaban, “Hanif”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1997, XVI, 38; Çağrı, Mustafa, “Arap”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991, III, 316.

³⁵ Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, trz., *Kitabu's-Şi'r*, 1; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, s. 300; Münâvî, Zeyne'l-Âbidin Muhammed b. Ali, *Feyzü'l-kadir şerh-u câmiu's-sağîr*, Daru'l-Marife, Beyrut 1982, I, 57-59.

³⁶ Olayla ilgili rivayetler için bk.: İbn Hişam, *es-Sire*, I, 381; Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 316; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, I, 122-123; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 195; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, s. 147.

Dönemin şairlerinden zikrettiklerimizden başka, İslâmî tebliğle ilk muhalefet eden isimlerden diğer bazıları arasında; Amr b. el-Âs, Ebu Süfyân, Abdullah b. Ziba'ra, Enes b. Züneym gibi daha sonra Müslüman olan, Hubeyre b. Ebu Vehb, Şafi' b. Abdimenaf, Ebu Azze Amr b. Abdimenaf, Dirâr b. Hattâb, Ka'b b. Eşref gibi hayatı İslâm düşmanlığıyla geçmiş olanlar da vardı.³⁷ Bunların hepsinin ilk tepki verme konusundaki durumu Ümeyye b. Ebu's-Salt ve Ümmü Cemîl gibiydi.

Toplumlarında siyasî ve edebî yönleriyle tanınmış bu kimselerin tamamı, İslâm tebliğinde bulunan ilkeler nedeni ile siyasî statü ve menfaat kaybı korkusuna kapılarak,³⁸ tekebbürle hareket edip³⁹ ilk reflekslerinde hep olumsuz tutum sergilemişlerdir. Aslında bu bölümde zikredilen siyasî lider ve şair kesimlerinin hepsi, Kur'an'ın şiiir, Hz. Peygamber'in de şair olmadığını anlayamayacak kadar gafil ve cahil değillerdi. Yaptıkları şey; menfaatlerinin ellerinden gitmemesi için "yeni gelen tebliğle ve onu getirene karşı halk arasında açmış oldukları propaganda savaşından başka bir şey değildi"⁴⁰ demekten başka söz kalmamıştır.

3. HZ. PEYGAMBER'İN İLK İSLÂM TEBLİĞİ KARŞISINDA ŞİİR-ŞAİR VE SİYASÎ LİDERLER

Hiz. Peygamber, önceleri gizli sonraları açıktan tebliğine başladığında Mekke liderleri ve onların güdümündeki toplumun büyük kısmı güçlü bir refleks göstermişlerdir. Tebliğle kulak vermedikleri gibi ellerindeki tüm imkânlarla karşı çıkma yoluna gitmişlerdir.

Mekke lider ve toplumunun Hiz. Peygamber'in tebliğine karşı çıkmalarının elbette birçok sebebi vardır.⁴¹ Bu sebeplerden, konumuz açısından en önemlileri; siyasî iktidarı ellerinde bulduran Daru'n-Nedve üyesi kabile liderleri ile onların hemen akabinde toplumda üst düzey bir statüye sahip olan şairlerin ellerindeki imkânlarını ve konumlarını kaybetme korkularındadır. Çünkü Hiz. Peygamber'in tebliğine başladığı ilkeler, bu kesimlerin özenle hazırladığı ve işlettiği siyasî ve sosyal düzeni/tabakalaşmayı, mevcut ekonomik düzeni alt-üst edecek özelliklere sahipti. Yapılan İslâmî Tebliğ, toplumda üstünlüğü ve saygınlığı mevcut algılardan farklı değerlere götürmekteydi.

³⁷ Bu zikri geçen şahıslar hakkında İslâm Tarihi kaynaklarında anlatılanlar hep bu yöndedir. Makalenin sınırlarını zorlamamak için hepsi ile ilgili anlatımları aktarmak yerine Ümeyye b. Ebu's-Salt ve Ümmü Cemîl örnekleri ile yetindik. Burada zikretmediğimiz ama durumları hep aynı olan dönemin önde gelen şairlerden bazı örnekler için bk.: Mukâtil b. Süleymân, Ebu'l-Hasan el-Ezdi, *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd, Beyrut 1424, 2003, II, 467; Şerbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sîrâcu'l-münîr*, Beyrut ty., III, 39.

³⁸ Komisyon (3), Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu -Türkçe Meal ve Tefsîr*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007, IV, 472.

³⁹ Vehbî, Mehmed, *Hulâsatu'l-beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969, XII, 4704-4705.

⁴⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, Dünya Yay., İstanbul 1991, VIII, 481.

⁴¹ Tebliğle karşı çıkanların genel geçer gerekçeleri için bk.: Köksal, Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmîyet*, Işık Yay., İzmir 2007, I, 270-275.

Önceki başlıklarda ifade ettiğimiz üzere cahiliye dönemi Arapları arasında kabile ve aşiret liderleri ile şairler en önemli sosyal, siyasal ve kültürel öğelerden olmuşlardır. Kur'an nazil olmaya başladıktan sonra kabile ve aşiret liderleri en güçlü tepkiyi ortaya koymuşlardır.⁴² Çünkü ellerindeki her şeyi kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Kabile ve aşiret liderlerinden sonra ikinci büyük tepkiyi ise şairler göstermiştir. Onlar, bir taraftan ayetlerdeki söz kuvvetini, edebî ve belagat üstünlüğünü görmüş, diğer taraftan da toplumlarındaki statü ve popüleriteleri hakkında endişeye kapılmışlardır.⁴³ Zira Kur'an ayetlerini dinleyen Arapların hemen hemen ilk tepkileri bunun bir şiiir, Hz. Peygamber'in de bir kâhin ya da şair olduğu şeklindedir.⁴⁴ Çünkü Kur'an ayetleri, çok etkileyici ve karşısındakini aciz bırakıcı bir dil özelliğine sahipti. Belki de bunun gerekçesi olarak; "Kur'an'ın indirildiği bu toplumda şiiir ve etkili konuşmaya büyük değer verildiği için Allah da, tüm şiiirler ve tüm etkili konuşmalardan daha üstünü ile onlara meydan okumuş,⁴⁵ dikkatlerini çekmiştir" denilebilir. Diğer taraftan Hz. Peygamber için ifade edilen şair ve kâhin yaftalaması aslında O'nun, girişmiş olduğu yolda siyasî içerikli bir harekâtı başlattığı şeklindeki algılarından kaynaklanmaktadır.⁴⁶ Çünkü şair ve kâhinler, dönemin toplumsal yapılanmasında siyasî statü sahibi kişilerdi. O zamanın siyasî lider ve şairleri aslında Hz. Muhammed'in bir şair ya da kâhin olmadığı, başka bir ifade ile Kur'an ayetlerinin şiiir olmadığını biliyorlardı. O güne kadar hayatlarında Hz. Peygamber'i "el-Emîn" olarak tanıdıklarından, onu dışlamak ve insanları ondan soğutmak için başvuracakları yolu tespit etmekte oldukça zorlanmışlardır. Hz. Muhammed'den başka birisi için toplumdan tart etmek üzere çeşitli yollar arasalar, bu kadar zorlanmazlardı.

Dönemin önemli isimleri⁴⁷ Hz. Peygamber'e, tebliğinde engel olmak için hakkında çıkartacakları şâyîâyı Daru'n-Nedve'de tartışırken, O'na kâhin, mecnun ya da şair diyemeyecekleri, zira bunların hallerini bildikleri, Hz. Muhammed'de bu hal-

⁴² Aşiret lideri ve Daru'n-Nedve üyesi olanlardan Ebu Cehil, Ebu Leheb, Velid b. Muğire, Nadir b. Hâris, Ümeyye b. Halef, As b. Vâil, Ebu Süfyân vb. şahısların ilk tepki verenler olmuşlardır.

⁴³ Dönemin meşhur şairlerinden Abdullah b. Ziba'ra, Hübeyre b. Ebi Vehb, Şâfi b. Abdimenâf, Ebu Azze gibi cahiliye şairleridir. Bunlar, 'Muhammed'in söylediği sözleri biz de söyleriz', derler ve onu yererlerdi. Çevrelerinde toplananlar da yergi niteliğindeki şiiirlerini dinlerlerdi. Konu ile ilgili sergiledikleri ilk tepkiler hakkında çeşitli bilgiler için bk.: Yalar, "İslâmî Arap Şiiiri ve Peygamber", s. 63.

⁴⁴ Kur'an ayetlerinin bir şiiir, Hz. Peygamber'in de bir şair olduğu hakkındaki iddialar için bk.: Enbiya, 21/5; Sâffât, 37/36; Yasin, 36/69; Duhan, 44/14; Tur, 52/30; Hakka, 69/38-43; vd..

⁴⁵ Kur'an'ın şairlere bir benzerini getirme noktasındaki meydan okumasına dair bazı ayetler için bk.: Bakara, 2/23; Yunus, 10/38; Hud, 11/13; Enbiya, 21/5; vd..

⁴⁶ İlk ve en kuvvetli tepkiyi veren bu kesimler, Hz. Peygamber'in siyasî, ideolojik ya da ekonomik olarak onlarla bir rekabete giriştikleri algısına kapılarak bu refleksi göstermişlerdir. Şu olaylar bize bunu ispat etmektedir; İslâmî Tebliğin ilk yıllarında Mekke ileri gelenleri bir araya gelerek Hz. Peygamber'e "başlarına siyasî lider/kral yapmak", "aralarında mal toplayarak en zenginleri ve en üst tabaka üyesi haline getirmek" vb. tekliflerde bulunmuşlardır. Konu ile ilgili geniş anlatımlar için bk.: İbn Hişam, es-Sire, I, 325-319; Belâzurî, *Ensâbu'l-eshrâf*, I, 142.

⁴⁷ Dönemin önemli isimleri diye ifade ettiğimiz ve bu konuşmanın geçtiği rivayetlerde isimleri zikredilen kişilerden bazıları; Velid b. Muğire, Ebu Cehil, Ebu Süfyân, Ebu Leheb, As b. Vâil, Mut'im b. Adiy, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef'dir.

lerden hiçbirisinin bulunmadığı ve böyle bir yaftalama yapsalar bile buna halkın itibar etmeyeceği konusunda hem fikir olmuşlar,⁴⁸ Kur'an ayetlerinin de şiir olamayacağını, hatta bir insan sözü de olamayacağını kabul edip, itiraf etmişlerdir.⁴⁹

Kabile ve aşiret lideri ile şairlerin bu ilk ve sert tepkileri elbette siyasî ve ideolojik kapsamlı idi. Yoksa Mekkî surelerden Lokman Suresindeki şu ayette itirazların asıl gerekçesinin dînî temeli olmadığı zaten görülmektedir;

“And olsun ki onlara: ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, elbette ‘Allah’ derler. De ki: ‘Hamd Allah’a mahsustur’. Fakat onların çoğu bilmezler.”⁵⁰

Durumun ifade edildiği diğer bir Mekkî ayet grubunda da şöyle denilmektedir:

“De ki: ‘Eğer biliyorsanız söyleyin bakalım. Bu dünya ve onda bulunanlar kime aittir?’ ‘Allah’a aittir’ diyecekler. De ki: ‘Öyle ise hiç düşünüp taşınmaz mısınız?’ De ki: ‘Yedi göğün Rabbi ve büyük arşın Rabbi kimdir?’ ‘Allah’tır’ diyecekler. De ki: ‘Öyle ise siz Allah’tan korkmaz mı sızın?’ De ki: ‘Her şeyin mülkiyeti ve idaresi elinde olan, himaye eden, fakat himayeye muhtaç olmayan kimdir? Biliyorsanız söyleyin!’ ‘Allah’tır’ diyecekler. De ki: ‘Öyleyse nasıl aldanıyorsunuz!’”⁵¹

Bu ayetler de onların ilk ortaya koydukları tutumda, Rab olarak Allah’ı kabul ettikleri ve bu konuda ciddi bir karşı tavra girişmedikleri anlaşılmaktadır. Ama itiraz ettikleri nokta aslında ellerindeki siyasal haklarını kaybediyor olmaları ve bu haklarının ve statülerinin oluşmasındaki ideolojilerinin yıkılması tehlikesidir. Tarih bilgilerimiz ve sosyal alanlardaki beşerî tecrübelerimizden hareketle, Hz. Peygamber’in ilk tebliğine karşı oluşan muhalefetin ya da taraftarlığın mevcut Arap toplum yapısıyla ilişkisinin bulunduğunu bilmek gerekir. Bu yargımıza, Ebu Leheb’in “Müslüman olursam bana ne verilecek?” sorusu ve aldığı cevaba memnun olmayarak “Benim sıradan insanlarla bir tutulacağım dine yazıklar olsun” demesi,⁵² Ebu Cehil’in kabileler arasındaki yarıştan uzun uzun bahsettikten sonra “Abdi Menaf, ‘artık bizde vahiy alan bir peygamber de var’ diyor, şu anda biz bunun bir dengini nereden bulacak, yarıştan onların dengine nasıl çıkacağız?” demesi⁵³ verilebilecek birçok örnekten sa-

⁴⁸ İbn Hişam, *es-Sire*, I, 288; Belâzurî, *Ensâbu'l-eşraf*, I, 133; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 198-202; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, II, 71; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, 61; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, s. 156.

⁴⁹ Kur'an'ın bir insan sözü olmadığı şeklindeki Velid b. Muğîre'in sözleri ve bu konu hakkında Ebu Cehil ve diğer Daru'n-Nedve üyeleri arasında geçen konuşmalar hakkında bk.: Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, Beyrut, trz., XXIX, 156; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 198. Bu konuda Nadr b. Haris'in sözleri için bk.: Aycan, “Nadr b. Hâris”, *DİA*, XXXII, 280-281.

⁵⁰ Lokman, 31/25.

⁵¹ Mü'minün, 23/84-89.

⁵² Taberî, *Camiu'l-Beyân*, XXX, 217.

⁵³ İbn Hişam, *es-Sire*, I, 337-338; Taberî, *Tarih*, II, 218-219; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, II, 206-207; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, II, 62-64; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, III, 47; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, ss. 160-161.

dece birkaç tanesidir. Malum kesimlerin ellerinde buldukları imkân ve menfaatleri kaybetme korkusuna kapılmalarına neden olan İslâmî ilkelere bazılarını kısaca hatırlatmakta fayda görüyoruz. Yeni sistem;

-İnsanın beş temel dokunulamaz hakkı vardır⁵⁴; Can, akıl, inanç, mal, nesil. Bunlara zarar verebilecek iş ve işlemler yasaktır. Bu insanî haklara köleler de sahiptir.⁵⁵

-Hukuk önünde ve insan hakların konusunda tüm insanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir.⁵⁶

-İnsanlar arasında ırk, kabile ve renk farklılığını bir üstünlük sebebi değildir.⁵⁷

-Çalışan ve üreten hak sahibidir, emek anında karşılık görmeli, mal ve menfaat toplumda dengeli dağıtılmalı, ekonomik üstünlük belirli kimselerin elinde toplanmamalı, buna neden olan -faiz, karaborsacılık vb.- tüm usuller kaldırılmalıdır.⁵⁸

-Din ve vicdan hürriyeti sınırsız bir şekilde, herkese sunulmalı, bu konuda insana saygı esas olmalıdır.⁵⁹

⁵⁴ Bu beş dokunulmaz hakkında bilgi için bk.: Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut 1993, IV, 224, X, 81-82, XXVI, 89, *el-Usûl*, Beyrut 1993, II, 334; Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, II, 12, 324; Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ*, Beyrut 1994, I, 633 vd.; İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1988, s. 151; Mâverdî, Alî b. Muhammed, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, Kuveyt, 1989, s. 43.

⁵⁵ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: İsrâ 17/70; Kehf 18/29; Hucurât 49/11; Gâşiye, 88/22; Kâfirûn, 109/6; Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Dimaşk 1992, Cizye, 5, Diyât, 66, Vesâyâ, 23, Tib, 48, Hudûd, 44, İlim, 37, Hac, 132, Meğazî, 77, Edeb, 43; Müslim, İman, 144, Birr, 32, Hac, 147; Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuad Abdülbakî, byy., trz., Diyât, 11, Rada, 11; Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Hıms, 1969, Cihad, 153, Hudûd, 1, Vesâyâ, 10, Menasik 57; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, nşr.: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyad, 1983, Nikâh 3; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Mısır, 1964, İman, 8, Tahrim, 6, Kasâme, 14; vd..

⁵⁶ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: En'am, 6/152; A'raf, 7/29, 181; Hud, 11/18; Nahl, 16/90; Şurâ, 42/15, 40; Buhârî, Enbiyâ, 54, Megâzî, 53, Hudûd, 11, 12; Müslim, Hudûd, 8, 9, İmâre, 18, Cennet, 63; Ebu Dâvûd, Hudûd, 4, Melâhim, 17; Tirmizî, Hudûd, 6, Bey'at, 37; Nesâî, Sârik, 6; İbn Mâce, Hudûd, 6; Ebu's-Şeyh İsfahânî, Abdullah b. Muhammed, *Ehâdis-ü Ebi'z-Zübeyr*, Mektebetü'r-Reşid, Riyad, trz., s. 64; Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nüreddin, *Şerhu's-şifâ*, Beyrut 1421, I, 195; vd..

⁵⁷ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: Yunus, 10/99; Rûm, 30/22; Hucurât, 49/13; Şuarâ, 26/88-89; Buhârî, Ahkâm, 4; Müslim, İmâre, 53, Hac, 147; Ebu Dâvûd, Edeb, 111, 121; İbn Mâce, Fiten, 7, Mukaddime, 17; Nesâî, Tahrim, 27; Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hilal eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Mısır, 1313, II, 524, V, 128, 411; vd..

⁵⁸ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: Hud, 11/29, 87; İsrâ, 17/34, 64; Kehf, 18/34-46; Meryem, 19/77; Şuarâ, 26/88; Rum, 30/39; Sebe', 34/35-37; Zâriyât, 51/19; Necm, 53/39; Hümeze, 104/1-3; Buhârî, Buyu', 15, Vesâyâ, 9, Cihad, 27; Zekat, 47, 50, Rikak, 7, 11; Nesâî, Buyu', 1; Ebu Dâvûd, Akdiyye, 4, Buyu', 6, Sünnet, 29; Tirmizî, Zühd, 21, 22; İbn Mâce, Zekât, 3; Tirmizî, Zekât 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 188, V, 40-50; vd..

⁵⁹ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: Yunus 10/99; Kehf 18/29; Nahl, 16/125; Şuarâ, 26/3-4; Gâşiye, 88/21-22; Şura, 42/48; Zümer, 39/41;

-Toplumda güçsüz, kimsesiz kalmış ya da bu hale düşürülmüş kişiler daha fazla ezilmemeli, özel koruma altına alınmalıdır.⁶⁰

-Asabiyet ve ondan kaynaklı insan onuruna yakışmayan, onu zedeleyen her türlü adet -kan davası vb.- yasaklanmalıdır.⁶¹

-Hür doğan hiç kimse hürriyetinden mahrum bırakılamaz. Aile ve toplum hayatına zarar veren her türlü iş ve işlem, kadın-erkek ya da kız çocuğu-erkek çocuğu arasındaki eşitsizlik ve bu konuda takvadan başka herhangi bir üstünlük anlayışı kabul edilemez.⁶²

-Zarar vermek, zulmetmek kabul edilemez.⁶³

Oysa mevcut yapıları bu ilkelerin tamamen aksine idi. Makalemizin amaç ve sınırlarını zorlamamak adına bu kadarla yetiniyoruz. Ama yeni ilan edilen, yukarıda sayılan ve sayılmayan tüm hususların toplumsal ve siyasal içerikli konular olduğuna dikkat çekmek, dolayısıyla ilk itirazların, tüm bu alanlarla ilgili ellerinde imtiyazlar bulunan kesimden gelmiş olduğunu yeniden vurgulamak istiyoruz.

4. ŞİİR-ŞAİR, SİYASETÇİ İLİŞKİSİNİN İSLÂM'LA BİRLİKTE DEĞİŞEN ÇEHRESİ

İlk İslâmî Tebliğ'e, en sert tepkinin Mekke siyasî liderlerinden ve toplumsal statüde önemli bir konumda bulunan şairlerden gelmesi önemlidir. Bu konuda Hz. Peygamber'e engel olmak için yine siyasî yöntemlerin seçilmesi, bunların uygulamaya

Kehf, 18/29; Yunus, 10/108; Kafirun, 109/6; Buhârî, Cenâiz, 50; Tirmizî, Birr, 59; İbn Mâce, Talak, 16; vd..

⁶⁰ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: En'am, 6/152; İsra, 17/34; Nahl, 16/90; Fecr, 89/17; Müslim, Zühd, 42, İmân, 78; Tirmizî, Fiten, 11; Nesâî, İmân, 17; Ebu Dâvûd, Edeb 130, Sünnet, 29; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 250 ; vd.. Konu ile ilgili ahkam için ayrıca bk.: Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 13.

⁶¹ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: En'am, 6/148; A'raf, 7/28, 70, Hud, 11/62, 87, 109; Nahl, 16/35; Mü'minûn, 23/24, 83, 101; Neml, 27/68; Zuhruf, 43/22; Müslim, Birr ve's-Sıla, 34, Zıkr, 38, İmâre, 53, 57, Ebu Dâvud, Edeb, 112, 121; İbn Mâce, Fiten, 7, Mukaddime, 17, 225; Nesâî, Tahrim, 27, 28; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 107, 160, V, 128, 136; vd..

⁶² Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: Enbiya, 21/98; Nahl, 16/57, 71, 72, 97; İsra, 17/32; Saffât, 37/153; Mü'min, 40/40; Şura, 42/49-50; Zuhruf, 43/16; Tur, 52/39; Hadid, 57/12, 18; Tekvir, 81/8-9; Beled, 90/13; Buhârî, İlim, 39, Cihad, 17, Meğâzi, 50, Buyu', 106, İcâre, 10, 12, 15, Zekat, 10, Edeb, 18, Hibe, 12, 13; Müslim, Birr, 47, 149, Musâkât, 71; Tirmizî, Birr, 13; Ebu Dâvud, Buyu', 66, Edeb, 120, 121, Diyâd, 7, 11, 147; Tirmizî, Buyu', 93, Diyâd, 18; Nesâî, Kasâme, 9; İbn Mâce, Ruhûn, 4, Ticarât, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 292, 358, III, 143, IV, 274; vd..

⁶³ Konu ile ilgili, özellikle tebliğin ilk dönemlerdeki getirilen ilkeler açısından örnek bazı Mekkî ayetler ve Hz. Peygamber tarafından muhtemelen o dönemde ifade edilmiş bazı örnek hadisler için bk.: En'am, 6/47, 160, 165; A'raf, 7/44; Yunus, 10/27; Hud, 11/102; Yusuf, 12/23; Ankebut, 29/4, 52; Lokman, 31/16; Zilzal, 99/6-8; Buhârî, Mezâlim, 10, 13, Bed'ül-Halk 2, Hums, 7, Tefsir-u Sure, 11; Müslim, Birr, 56, 60, 61, Musâkât, 139, 142; Mâlik b. Enes, Ebu Abdullah el-Medenî, *el-Muvatta'*, nşr.: Muhammed Fuad Abdulbâkî, Kâhire, 1951, Akdiye, 31; Tirmizî, Birr, 29, Kıyamet, 2, Diyâd, 21; İbn Mâce, Ahkâm, 17, Fiten, 22; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 327; Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 13.

konulmasında da şairlerin büyük görev üstlenmesi nedeniyle, Kur'an'ın bu çevrelere karşı ilk tavrı; şiir ve şairleri direkt hedef alarak, oldukça sert ve meydan okuma şeklinde olmuştur. Bu noktada bulunan şairler, onların şiirleri ve bunların peşine takılanlar "sapık/haddi aşmış sapkın ya da azgın" olarak nitelendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in, şairlerin konu edildiği "Şuara" -Şairler- ismindeki suresinde; "Şairlere -ge- lince- onlara sapık/haddi aşan azgınlar uyar"⁶⁴ denilerek bu yol, yöntem ve şahısları yerilmiştir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'e şair, Kur'an ayetlerine ise şiir demeleri nedeniyle de; "Yoksa 'O'nu -Kur'an'ı- kendisi -Muhammed- uydurdu' mu diyorlar? De ki: 'Haydi siz yalan üzere uydurulmuş olarak O'nun benzeri on sure getirin ve eğer doğru sözlüler iseniz Allah'tan başka güç alabileceğiniz herkesi de yardıma çağırın!'"⁶⁵ denilerek meydan okunmuştur. Acziyetlerini daha açık bir şekilde gözler önüne sermek için; "Şayet, O'na -Muhammed'e- iftira atarak -'O'nu, Muhammed uydurdu- diyorsanız, haydi doğru sözlülerdenseniz, siz de bu Kur'an'ın herhangi bir suresinin benzerini getirin"⁶⁶ denilmiştir. Başka birçok ayetle de yine Hz. Peygamber'in şair, Kur'an ayetlerinin şiir olmadığı defalarca vurgulanmıştır.⁶⁷

Tebliğine, şahsına ve ilk Müslüman olan kimselere karşı bu malum kesimlerin acımasız tavırları, sözlü ve fiilî tasallutları nedeniyle Hz. Peygamber de ilk olarak oldukça sert bir tepki göstermiştir. Özellikle şairleri, onların konu ile ilgili inşad ettiği şiirleri hedef alarak, bunların toplumda bilhassa Müslümanlar üzerinde oluşturmuş olduğu olumsuz havayı bertaraf etmek üzere; "...Birinin içinin, onu kemirip bitirecek ölçüde irinle dolması, içinin şiirle dolmasından iyidir",⁶⁸ demiş, malum amaç için şiirler söyleyen birisi ile karşılaştığında, yaptığı işin şeytanca bir iş olduğunu göstermek üzere o kimse için "şeytan"⁶⁹ tabirini kullanmıştır. Burada zikrettiğimiz hususlar, tebliğin ilk safhasında, Kur'an ve Hz. Peygamber'e karşı ilk tepkilerin fiili müdahalelere dönüştüğü esnada bir silah olarak kullanılan şiirler ve onları inşad eden şairlere yönelik olmasından ibarettir. Yoksa bu tavır, toptan şiir ve şairlerin yerilmesine, kötülenmesine, bir sanat dalını ve onu icra eden sanatkarlarının ortadan kaldırılmasına yönelik değildir. Hasan b. Sâbit, Abdullah b. Revâhâ ve Ka'b b. Zuheyr gibi Müslüman olan şairlerin, Hz. Peygamber'den gördükleri itibar, bunu ispat için yeterlidir. Zira şiir, bedi' sanatlardan olup, insanın fıtratındaki güzellikleri, kendi dışındaki âlemlerde gördüğü ve hayran kaldığı güzellikleri, bu konulardaki duygu ve düşüncelerini, okuyan ya da dinleyenlerde yine güzellik duygusu uyandıracak biçimde aktarmasıdır. Bu gayet doğal ve meşru bir durumdur. İslâm da buna engel olacak değildir. Nitekim

⁶⁴ Şuara, 26/224.

⁶⁵ Hud, 11/13.

⁶⁶ Yunus, 10/38.

⁶⁷ Enbiya, 21/5; Sâffât, 37/36; Yasin, 2, 36/69; Duhan, 44/14; Tur, 52/29-34; Hakka, 69/38-43; vd.

⁶⁸ Buhârî, Edeb, 92; Müslim, Şiir, 7, 9; Ebu Davud, Edeb, 95; Tirmizi, Edeb, 70.

⁶⁹ Müslim, IV,1769; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 8, 41.

gerek Kur'an ayetlerinde gerek Hz. Peygamber'in hayatında şiirin ve şairliğin meşruluğu, hatta övülmesi ile ilgili birçok örnek vardır. İlk etapta olumsuz hükümlerin serdedilmiş olması ifade etmeye çalıştığımız şiir ve şairin siyasî işlevinden kaynaklanmaktadır. O dönemlerde ve özellikle tebliğin başlangıcında tamamen siyasî, ekonomik ve sosyal gerekçelerle tepki veren kesimlerin bir silah olarak şiiri, bir silahşor olarak da şairi kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra zamanla edebe, iffete, insanın onur ve haysiyetine zarar vermek üzere kullanılması durumlarında da genel geçer İslâmî prensipler gereği yasaklanan çeşitleri olabilmıştır.⁷⁰ Kısaca şiirin güzeline güzel denmiş ve meşru ilân edilmiş, çirkinine çirkin denilmiş ve men' edilmiştir.⁷¹

Ortaya koyduğumuz hükmü delillendirmek adına birkaç örnek verelim. Konunun tam anlaşılması ya da ilk hükmün olumsuzluğu nedeni ile yanlış anlaşılacak genel bir yasaklayıcı kaidenin oluşmaması için Kur'an-ı Kerim'de durum vuzuha kavuşturulmuştur. Nitekim konu ile ilgili nazil olan ve yukarıda aktardığımız Şuara suresindeki ayetlerin (Şuara, 26/224-226) nüzulünün hemen akabinde ilk Müslümanlardan olan ve şiirle meşgul olup, şairlikleriyle tanınan Abdullah b. Revaha, Ka'b b. Mâlik, Hassân b. Sâbit gibi şahıslar; "Ya Rasulallah! Şüphesiz Allah, şair olduğumuzu bildiği hâlde bu ayetleri indirdi ve biz helâk olduk" diyerek ağlamaya başlamışlar, Hz. Peygamber; "...ancak iman edip iyi şeyler yapanlar, Allah'ı çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır..." (Şuara, 26/227) ayetini onlara okuyup, "işte bu ayette sözü edilenler sizlersiniz" demiş,⁷² şiir ve şairin meşruluğunu ortaya koymuştur. Örneğin; Hasan b. Sâbit'e "... Müşriklere söyleyeceğin şiirlerin onlar için oklardan daha tesirlidir..." demiş, o ve onun gibi şairler için mescitte kürsü yaptırmış, şiir söylemelerini temin etmiş, kendisi de onların söylediği şiirleri dinlemiştir.⁷³ Zaten, şiirin insan tabiatından kaynaklı, bedî'i ve edebî bir sanat dalı olması nedeniyle de İslâm inancında gayr-i meşru görülemezdi. Diğer taraftan şiir, toplumsal yaşantının, siyasal ve kültürel hayatın birçok alanında geniş yelpazeli bir uygulama sahasına sahip olduğundan meşru ölçüler çerçevesinde ondan istifade etmeyi gerektirmekteydi. Bu nedenle Hz. Peygamber, çeşitli ölçüler⁷⁴ ortaya koyarak şiir ve şairlerin önünü açık bırakmıştır.

⁷⁰ Şiirin bu kapsamda yasaklanan kısımları ve bu konu ile ilgili tartışmalar hakkında geniş bilgi için bk.: Askerî, Ebu Hilâl Hasen b. Abdullah, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire, ty..

⁷¹ Hz. Peygamber, konu ile ilgili bir hadislerinde; "Şiir de normal söz gibidir. Şiirin güzel olanı güzel söz, çirkin olanı çirkin söz gibidir" demiştir. Bk.: Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred*, Beyrut 1410, I, 299; Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu's-sağîr*, Beyrut 1982, Hadis No: 4939; Münâvî, *Fezû'l-Kadir*, IV, 175; Heysemî, Nureddin, *Me'cmeu'z-zevâid ve menbâu'l-fevâid*, Daru'l Fikir, Beyrut 1967, VIII, 122.

⁷² İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, trz., III, 304-305.

⁷³ Buhârî, Salât, 68; Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 157; Nesâî, *Menâsik*, 121.

⁷⁴ Şiir hakkında konulan ölçüler, yasaklanan veya hoş görülmemeyen şiir ve konuları hakkında geniş bilgi için bk.: Yektar, "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiir'e Bakışı", ss. 405-432.

Bir hareketin siyasî ve sosyal hayattaki başarısında en etkili hususlardan birisi; liderinin, toplumun nabzını tutan, en ince detaylarına kadar toplumu zihnine kazımış ve adeta onu dile getirip konuşturan şairlerin mısralarına kulak vermesi ve bu yolda ondan istifade etmeyi bilmesidir. Bu sayede; hem toplumun özellikleri, öncelikleri, istediklerini tespit etmiş hem de onlarla birlikte ne gibi işleri becerebileceklerini görmüş olur. Cemil Meriç, bu hakikati şu şekilde ifade etmektedir; "...Beyinle kol, nazariye ile aksiyon el ele vermedikçe, toplum sıhate kavuşamaz."⁷⁵ Böylelikle hem yöneticiler hem de toplumun menfaatleri gerçekleşmiş, başarıya ulaşılmış olacaktır. Bu açıdan aslında şiir; ne bir eğlence aracı ne de bilimsel bir konudur. O; toplumun gelecek kuşaklara bırakacağı nefesi, varlığını gerçek anlamda sürdürebilmesinin yegâne araçlarından bir tanesidir.⁷⁶ Bu hakikatin farkında olan Hz. Peygamber, şiir ve şaire oldukça iltifat etmiş, bir taraftan bir sanat dalı, diğer taraftan bir propaganda aracı olarak şiir ve şairden istifade etme yolunu benimsemiştir. Şöyle ki; kimi zaman gönlünü ferahlatan, hayatına zevk veren bir sanat dalı olarak şiirler dinlemiş,⁷⁷ kimi zaman hikmetli, insanları düşünmeye ve hakikate çağıran bir araç olarak şiir söylenmesini istemiş,⁷⁸ bazı kereler de siyasî ve ideolojik bir propaganda aracı olarak şiir inşad edilmesini emretmiştir.⁷⁹

İslâmî dönemden itibaren şiir, bir yönüyle mutlak hakikati arama ve onu ifade etme işi hâline dönüşmeye başlamıştır. Necip Fazıl'ın ifadesiyle artık şiir; dilin özü,

⁷⁵ Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 1985, s. 46.

⁷⁶ Konu ile ilgili açıklama için bk.: Adonis, *Arap Poetikası*, çev. Emrullah İşler, Y.K.Yay., İstanbul 2004, s. 9.

⁷⁷ Amr b. Şerid babasından şöyle aktarmıştır; "Bir gün Rasulullah (s)'in bineğinin arkasına binmiştim. Bana; 'Hafızanda Ümeyye b. Sal'ın şiirlerinden bir şeyler var mı?' dedi. Ben; 'Evet' deyince, 'Söyle' dedi. Ben kendisine bir beyt okudum. O, 'devam et!' dedi. Ben bir beyt daha okudum. O, 'Devam et!' diye emretti. Devam ettim ve kendisine yüz beyt okudum." Bk.: Müslim, Şi'r, 1. Başka bir örnek olarak; Câbir b. Semûre'den; "Ben, Rasulullah (s) ile yüz defadan fazla birlikte oldum. Ashabı ona şiirler okuyor, cahiliye devriyle ilgili hâdiseleri zikrederlerdi. Rasulullah (s) de sakın bir şekilde onları dinler, bazen onlarla birlikte -anlatılanlara- tebessüm ettiği olurdu." Bk.: Tirmizî, Edeb, 70. Konu ile ilgili benzer, başka olay ve rivayetler için bk.: Buhârî, Edeb, 90, 91, 96, 111, 116, Tehcüc, 21; Müslim, Fezâil, 70; vd..

⁷⁸ "...Şiir'de hikmet vardır" demiştir. Bk.: Buhârî, Edeb, 90; Ebu Dâvûd, Edeb, 95; Tirmizî, Edeb, 95; İbn Mâce, Edeb, 41. Konu ile ilgili benzer, başka olay ve rivayetler için bk.: Buhârî, Cihad, 9, Edeb, 90, Menâkıbu'l-Ensâr, 20, Rikâk, 29; Müslim, Cihad, 112, Şi'r, 3; Tirmizî, Edeb, 70; vd..

⁷⁹ Hz. Aişe'den; "Rasulullah (s), Hassan b. Sâbit için mescitte özel bir mimber koydurmuştu. Hassan, orada oturur, mufâhare yapar ya da Rasulullah (s)'i hasımlarına karşı müdafaa ederdi. Aleyhi's-salât-ü ve's-selâm, 'Allah, Hassan'ı, beni müdafaa ettiği sürece Ruhü'l-Kudüs ile takviye etmektedir' derdi." Bk.: Buhârî, Edeb, 91; Ebu Dâvûd, Edeb, 95; Tirmizî, Edeb, 70. Başka bir rivayet olarak; "Rasulullah (s), Hassan b. Sâbit'e 'Müşrikleri hicvet!, Cebrail seninledir!' demiştir." Bk.: Buhârî, Edeb, 91, Bed'u'l-Halk, 6, Meğâzi, 30; Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 153. Hz. Peygamber, bazı hadislerinde de şiir'i bir ok, bir mızrak gibi savaş aleti olarak görmüş ve bununla da cihad yapılabileceğini ifade etmiştir. Bk.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 456; İbn Abdî'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Kahire, trz., III, 325, 344; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fi Ma'rifeti's-sahabe*, by., 1970, II, 5; Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyer-u a'lâmi'n-nübelâ*, nşr.: el-Müneccid vd., Beyrut 1985, II, 375. Konu ile ilgili benzer, başka olay ve rivayetler için bk.: Buhârî, Edeb, 30, 91, Menâkıb, 16, Meğâzi, 33; Müslim, Fezâilü's-sahabe, 153, 157, 166; vd..

fikrin his süzgecinden süzülüp estetik hüviyet kazanmış hali iken, eşya ve hâdiselerin, bütün mantık yasalarına rağmen en mahrem, en mahcup, en nazik ve en hassas nahiyelerini tutarak ve nispetlerini bularak mutlak hakikati arama işi haline gelmiştir.⁸⁰ Ayakları yere basan hak ve hakikate yönelik, temeli ilim olan bir noktaya ulaşmıştır.⁸¹ Fuzûlî'nin ifade ettiği şekilde, şiir ve şair artık sahit ve sâlim bir hale ulaştırılmıştır.⁸²

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski köklere dayanan şiir, her dönemde cazibesini korumuş ve büyük ilgi görmüştür. Çünkü şiir; hissetmek, bilmek, farkına varmak ve haber vermektir. O, estetikdir, güzelliiktir, ilgidir, insanı en derinden etkileyen bedi' bir sanattır. Bu sanatı icra eden şair de; hissetme, idrak etme, farkına varmada diğerlerine göre daha kabiliyetli, daha bilgili, daha hassas, çok zeki ve kabiliyetli bir kimsedir. Bu nedenle insanlık, şiirden ve onu inşad edenden asla vazgeçmemiş, onlara çok büyük alaka göstermiştir. Gün geçtikçe şiir ve şair, günlük hayat içerisinde, iş ve işlevini genişletmiş, kullanım sahasındaki yelpazeyi oldukça çeşitlendirmiştir. İnsanların toplumsal hayatı ve sosyal ilişkilerini düzenleyen siyaset ve bu işi yürüten siyasetçiler de şiir ve şaire ehemmiyet veren kesimlerin en ön safalarında yer almışlardır. Dünya devletler tarihi alanı bunun örnekleri ile doludur.

Araplar için de şiir, ilk günlerinden itibaren başat bir yer işgal etmiştir. Hatta onlar, şiirin; varlıklarını adeta kendisine borçlu oldukları, hayat hikâyelerini sakladıkları divanları/hazineleri ve sadece ama sadece onlar için sunulmuş bir imkân/meziyet olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle hayatlarının her safhasında şiir bulunmuş, onları inşad eden şairlere de sosyal tabakada en üstte bulunan kimselerle birlikte yer açmışlardır. Bu sayede şiir, daha da kökleşmiş, şairler konumlarını daha da sağlamlaştırmışlardır.

Hz. Peygamber'in tebliğe başladığı günlerde de durum bundan farklı değildir. Toplumda şiir ve şair son derece önemli bir noktada idi. Dönemin siyasî liderleri, toplumun diğer unsurları gibi şiir ve şairlerle özel ilişkiler içerisinde idiler. Her iki kesim, yani siyasî liderler ve şairler, toplumun en üst tabakasında bulunuyorlardı. Bu nedenle muazzam derecede maddî menfaatler elde etmişler, sosyal ve hukukî ayrıcalıklara sahip bir konuma gelmişlerdi. Hz. Peygamber'in tebliğine başladığı ilkelere ise siyasî lider ve şairlerin ellerinde bulundurdukları tüm menfaat, ayrıcalık ve

⁸⁰ Geniş bilgi için bk.: Kısakürek, Necip Fazıl, Çile, ss. 473-475.

⁸¹ Fuzûlî'nin şu sözleri hükmümüze açıklık getirmektedir; "Şiir, his ve sevdadır. İhtiras ve aşktan doğar. Ancak bu sevda ilim ve irfan ile süslenmeli, zenginleştirilmeli, kuvvetlendirilmelidir. Zira ilimsiz şiir, temelsiz bir duvar gibidir. Ve yine ilimden yoksun şiir, ruhsuz beden gibi cansız, hareketsiz ve revnaksızdır..." Fuzûlî, *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî*, Ahter Matbaası, 1308, s. 3'den nakleden, Muhammed Nur Doğan, "Fuzûlî'nin Poetikası", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 2, Yıl: 1996, ss. 52-53.

⁸² Fuzûlî, *Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî*, Ahter Matbaası, 1308, s. 2'den nakleden, Doğan, "Fuzûlî'nin Poetikası", s. 49.

kazanımlarını ortadan kaldırır mahiyette idi. Dolayısıyla ellerindeki imkânları kaybetme korkusu, onları tebliğin içeriğini bile sorgulamaksızın karşı tavrı içerisine itmiştir. Her iki kesim -siyasî lider ve şairler- çok sert bir şekilde tepki sergilemiş, şiiri de bu noktada bir silah olarak kullanmaya başlamışlardır. Zira o gün için kullanabilecekleri ve en iyi bildikleri yöntem bu idi. Allah'ı Rabb olarak kabul etmelerine rağmen Peygamber vasıtası ile ilan edilen hayat ilkelerini kabullenemeyen siyasî liderler, insanları en çok etkileyen bir vasıta olarak şiiri ve toplumda büyük tesir sahibi şairleri devreye sokmuşlardır. Bu nedenle gerek Kur'an ayetleri gerek Hz. Peygamber, şiir ve şaire karşı ilk yaklaşım olarak menfi propagandanın tesirini azaltmak adına sert bir karşılık vermişlerdir. Şiir ve şairlerin menfi propagandası kısmen atılması ve kötü taraflarının izah edilmesinin hemen akabinde ise insan doğası ve dünya hayatı imkânlarına gayet uyumlu olan şiire ve şaire alan açılmıştır. Hatta onlar için daha da geliştirici tedbirler alınarak ilahi tecellinin inceliklerini en güzel şekilde vurgulayan, hak ve hakikate ulaşmanın bir aracı olarak yeni bir çehresi ortaya konulmuştur. Şöyle de ifade edilebilir; Şiir ve şair, akması gereken mecra'a sokulmuş, aslı hüviyetine kavuşturulmuş ve kötü unsurlar kendisinden temizlenerek iyi, güzel ve hak olan yöne doğru önu sonuna kadar açılmıştır.

Kaynakça

- » Adonis, *Arap Poetikası*, çev. Emrullah İşler, Y.K.Yay., İstanbul 2004.
- » Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Hilal eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Mısır 1313.
- » Ak, Murat, "Divan Şiirinde Taşra Kullanımları ve Divan Şairinin Taşrası", *İSTEM*, Yıl: 12, Sayı: 24, 2014.
- » Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nüreddîn, *Şerhu's-sifâ*, Beyrut 1421.
- » Ali, Cevad, *el-Mufassal fi târihi'l-Arab kable'l-İslâm*, Bağdad 1999.
- » Askerî, Ebu Hilâl Hasen b. Abdullah, *Kitâbu's-sinâ'ateyn*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire ty..
- » Aycan, İrfan, "Nadr b. Hâris", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2006.
- » Barthold, W., *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1977.
- » Belâzurî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-eşraf*, Dâru'l-Maârif, Mısır 1959.
- » Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-nübüvve*, nşr.: A. Kal'acî, Beyrut 1985.
- » Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, Dimaşk 1992.
- » _____, *el-Edebü'l-müfred*, Beyrut 1410.
- » Câde'l-Mevlâ, Muhammed Ahmed ve el-Bacâvî, Ali Muhammed ve Ebu'l-Fazl İbrahim, Muhammed, *Eyyâmu'l-Arab fi'l-câhiliyye*, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye, 2009.
- » Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-hayavân*, Beyrut 1955.
- » _____, *el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1975.
- » Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982.
- » _____, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989.
- » Çağırıcı, Mustafa, "Arap", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- » Çetin, Nihat M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1973.
- » _____, "Şiir", *İA*, Eskişehir 1997.
- » _____, "Umayya b. Abi'l-Salt", *İA*, Eskişehir 1997.
- » Çetindağ, Yusuf, *Şiir ve Tenkit-Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, Kitabevi Yay., İstanbul 2010.

- » Dayf, Şevkî, *el-Fennu ve mezâhibuh-u fi'ş-şîri'l-Arabî*, Kahire 1987.
- » Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi I, Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum 2009.
- » Doğan, Muhammed Nur, "Fuzûlî'nin Poetikası", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 1996, ss. 47-72.
- » Dûrî, Abdülaziz, *İlk Dönem İslâm Tarihi*, çev. Hayrettin Yücesoy, Endülüş Yay., 1991.
- » Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010.
- » Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Hıms 1969.
- » Ebu'l-Ferac el-İsfehânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed, *el-Eğânî*, Kahire 1963.
- » Ebu'ş-Şeyh İsfehânî, Abdullah b. Muhammed, *Ehâdis-ü Ebi'z-Zübeyr*, Mektebetü'r-Reşid, Riyad ty..
- » Ezrakî, Ebu'l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbâr-u Mekke II-I*, thk. Rüşdi Salih Melhas, Mekke 1965.
- » Farmer, H. George, "Gına", *İA.*, Ankara, MEB., Eskişehir 1967.
- » Fayda, Mustafa, "Velid b. Muğîre", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2013.
- » Firûzabâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, Beyrut 1407/1987.
- » Gazzâlî, Ebu Hâmîd Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfâ*, Beyrut 1994.
- » Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, sad. M. Söylemez-M. Hizmetli, Ankara Okulu Yay., Ankara 1977.
- » _____, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, Ankara Okulu Yay., 2006.
- » Hamidullah, Muhammed, "el-İlâf veya İslâm'dan önce Mekke'nin İktisâdî-Diplomatik Münasebetleri", çev. İsmail Cerrahoğlu, *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, Ankara 1961.
- » Harman, Ömer Faruk-Çelebi, İlyas, "Kâhin", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001.
- » Heysemî, Nureddin, *Mecmeu'z-zevâid ve menbâu'l-fevâid*, Daru'l Fikr, Beyrut 1967.
- » Huart, Clement, *Arab ve İslâm Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Yay., Ankara ty..
- » İbn Abdî Rabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Endelusî, *el-İkdü'l-Ferîd*, nşr.: Ahmed Emin ve diğerleri, Kahire 1948.
- » İbn Abdî'l-Berr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becavî, Kahire ty..
- » İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1988.
- » İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed, *Fethu'l-bârî bi şerh-i sahihi'l-Buhârî*, thk. Abdurrahman el-Berrak, Dâr-u Taybe, Riyad 2005.
- » İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1988.
- » İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I-V, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Kahire 1987.
- » İbn İshâk, Muhammed, *Hiz. Peygamber'in Hayatı ve Gazveleri (Kitabü's-Siyer ve'l-Megâzi)*, çev. Ali Bakkal, İlk Harf Yay., İstanbul 2013.
- » İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İmâmuddîn İsmail, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Meârif, Beyrut ty.
- » _____, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut ty..
- » İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *eş-Şî'r ve's-şuarâ*, thk. Müfid Kumeiha ve Nuaym Zarzûr, Beyrut 1985.
- » İbn Mâce, Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, nşr.: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Riyad 1983.
- » İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut ty..
- » İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ali b. Ebi'l-Kerem, *el-Kâmil fi't-tarih*, Beyrut 1986.
- » _____, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, yy., 1970.
- » İnalçık, Halil, *Şâir ve Patron -Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme-*, Doğubatı Yay., Ankara 2015.
- » Kayrevânî, Ebu Ali el-Hasen İbn Reşik, *el-Umde fi sinâ'ati'ş-şî'r ve nakdih*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, I-II, Beyrut 1401/1981.
- » Kazancı, Ahmet Lütfi, "Cahiliye Devrinde Müspet Davranışlar", *U.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, C.1, Sayı: 1, Yıl: 1986, 103-110.
- » Kısakürek, Necip Fazıl, *Çile*, B.D. Yay., İstanbul 1998.
- » Komisyon (1), *el-Muncid fi'l-luğa*, Beyrut 1987.
- » Komisyon (2), *Mu'cemu'l-vasîd*, Çağrı Yay., İstanbul 1996.
- » Komisyon (3), Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu -Türkçe Meal ve Tefsir- Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.*, Ankara 2007.

- » Komisyon (4), Kenan Demirayak-Nevzat H. Yanık-Nurettin Ceviz, *Yedi Askı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2004.
- » Köksal, Asım, *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Işık Yay., İzmir 2007.
- » Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'an*, Mısır 1967.
- » Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Dünya Yay., İstanbul 1991.
- » Kuzgun, Şaban, "Hanîf", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- » Mâlik b. Enes, Ebu Abdullah el-Medenî, *el-Muvatta'*, nşr.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Kâhire 1951.
- » Mâverdî, Alî b. Muhammed, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, Kuveyt 1989.
- » Meriç, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yay., İstanbul 1985.
- » Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin, *Mürûcû'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, thk. Muhammed M. Abdülhamid, Kahire 1964.
- » Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l-Hasan el-Ezdî, *Tefsîr-u Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferîd, Beyrut 1424/2003.
- » Münâvî, Zeyne'l-Âbidîn Muhammed b. Ali, *Fezû'l-kadir şerh-u câmiu's-sağîr*, Daru'l-Marife, Beyrut 1982.
- » Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul ty.
- » Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Mısır 1964.
- » Ögmüş, Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri (II/VIII. Asır Çerçevesinde)*, İSAM Yay., İstanbul 2010.
- » Önkâl, Ahmet, "Araplarda Ensâb İlimi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi", *S.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 1990.
- » Özeydin, Abdülkerim, "Arap", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- » Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- » Schaade, A., "Recez", *İA*, Eskişehir 1997.
- » Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut 1993.
- » _____, *el-Usûl*, Beyrut 1993.
- » Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Câmiu's-sağîr*, Beyrut 1982.
- » _____, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I-II, Beyrut 1991.
- » Şâtübî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-Muvâfakât*, Beyrut ty..
- » Şerbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-münîr*, Beyrut ty..
- » Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâr-u Süveydân, Beyrut ty..
- » _____, *Camiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'an*, Beyrut ty..
- » Tahâvî, Ebu Cafer, *Şerh-u meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zehra-Muhammed Seyyid, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1994-1414.
- » Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fuad Abdülbâkî, yy. ty..
- » Tüccar, Zülfikar, "Ümeyye b. Ebu's-Salt", *DİA.*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2012.
- » Ugan, Zâkir Kadîrî, "Dinî Rivayetler", sad. Mustafa Karataş, Musa Alak, *İ.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2001.
- » Ürün, A. Kazım, "Fuhûlu's-Şuarâ (el-Ahtâl, Cerîr, el-Farazdak) ve en-Nakâ'id", *S.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Dergisi*, Sayı: 11, 1997.
- » Vâkıdî, Ebu Abdurrahman b. Ömer, *el-Meğâzî*, Daru'l-Meârif, Mısır 1965.
- » Vehbî, Mehmed, *Hulâsatu'l-beyan*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1969.
- » Watt, W. Montgomery, *Hz. Muhammed'in Mekke'si*, çev. M. Akif Ersin, Ankara 1995.
- » Yalar, Mehmet, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi" (Mukayeseli ve Analitik Bir Yaklaşım), *U.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Bursa 2002.
- » _____, "İslâmî Arap Şiiri ve Peygamber", *U. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, Bursa 2009.
- » Yektar, Osman Nedim, "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiir'e Bakışı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 65, Kış 2016.
- » Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târihu'l-İslâm*, yy., 1974.
- » _____, *Siyer-u a'lâmî'n-nübelâ*, nşr.: el-Müneccid vd., Beyrut 1985.